

Dévai EMKE-füzetek 4.

Schreiber István

A népmesék két tündérvára a történelem tükrében

Kövessi Botond és László Gergely
színes fényképfelvételeivel

Az aranyi hegység és a hegy alatti feudális épület maradványai

Kövessi Botond fényképfelvételei 2006-ból

Dévai EMKE-füzetek 4.

Schreiber István

**A népmesék két
tündérvára
a történelem tükrében**

**Kövessi Botond és László Gergely
színes fényképfelvételeivel**

Készült a Corvin Könyv- és
Lapkiadó Vállalat szerkesztőségében
Igazgató:
Varga Károly

A borítón:
Bal oldalon: Kolcvár romjai, előtérben a templomerőd
(a XX. sz. második felében)
Jobb oldalon: Az aranyi hegy 2006-ban

Műszaki szerkesztők:
Dani Ágnes, Fülöp Erika Ildikó

Korrektúra:
Ullmann Imola
A szerkesztőség címe:
330065 Deva, str. Gh. Barițiu, nr. 9
Levélcím: 330190 Deva, o.p. 1., c.p. 138
Telefon: 0254-234500
Fax: 0254-234588
E-mail: grapho@corvin.recep.ro

© Schreiber István
© Corvin Kiadó

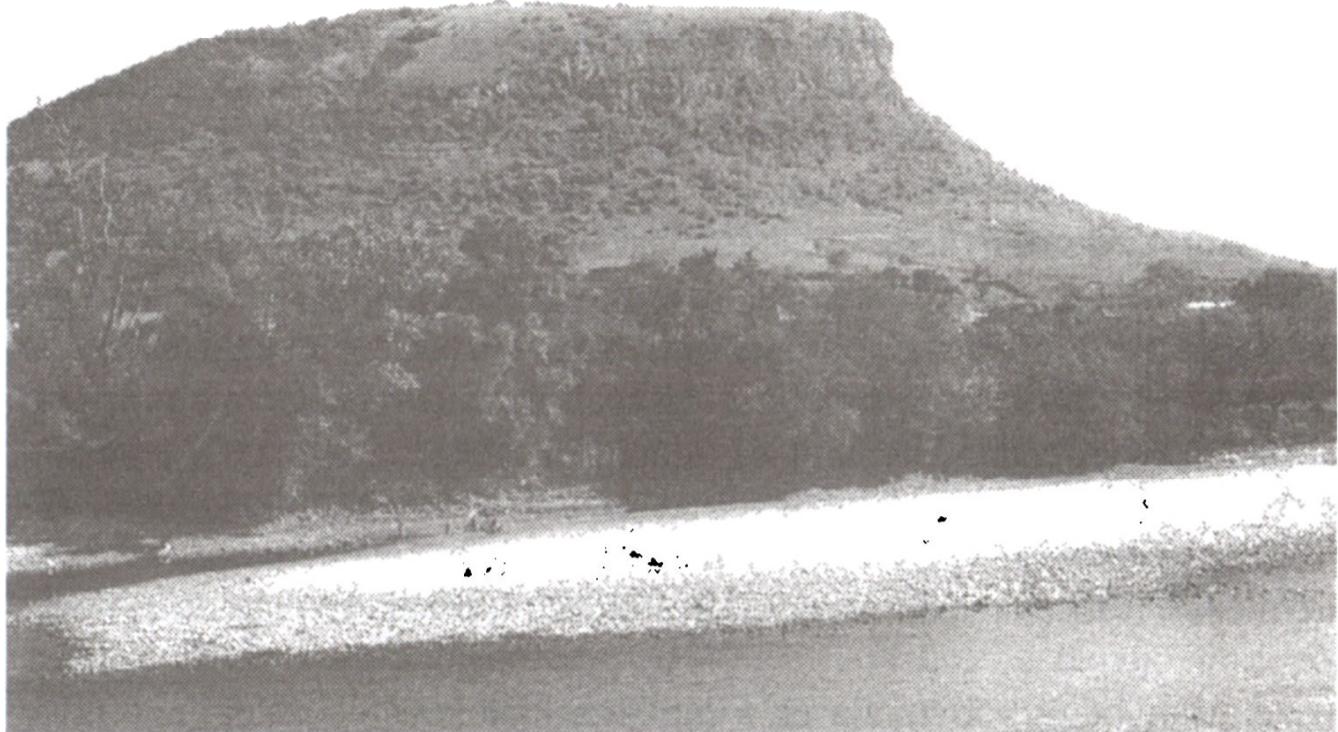
Megjelenését támogatta
a Communitas Alapítvány

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHREIBER ISTVÁN
A népmesék két tündérvára a történelem tükrében/
Schreiber István. –
Deva: Editura Corvin, 2007
32 p; 21 cm.
ISBN 978-973-622-358-7

„.... A várat mindegyik tündér a maga hegyére akarta építeni. Elhatároz-ták, hogy egyszerre fognak az építésnek. Egy éjszaka úgyis felépül a vár. Tündérnek nem kell ahhoz sok idő...

– Reggelre állani fog a váram – jelentette ki az aranyi tündér –, s ehhez nincs szükségem az Isten segítségére sem!

Reggelre azonban összeomlott vára, s a felkelő nap sugarai csak romjain játszadozhattak.”

„Az aranyi hegyen most már nyoma sincs a várnak. Maga a hegység is omladozik, málladozik, mintha tündér átok volna rajta.”

Aranyvár Mítosz és valóság

Piskitelep vasúti állomásától, az arborétum mellett a Marosig sétálva, a hídon keresztül, rövid idő alatt elérjük a 392 méter magas Aranyhegy lábánál fekvő Arany (most Uroi) nevezetű falucskát. Arany (valamikor Aranyvár) évszázados régi település a Maros jobb partján. A Sztrigy a szemben álló parton szakad a Marosba.

A régészek megállapították, hogy az Aranyhegy (Măgura Uroiului) már a neolitikumban és a korai bronzkorban is ismert, lakott hely volt. A rómaiak nagy jelentőségű építészeti objektumként tartották számon. Augit-andezitjét a provincia területén elsőrendű építőanyagnak tartották. Jellegzetes vörösesbarna színezetű közhete kellemes színhatást keltve vált nevezetessé. Koch Antal *Az Aranyhegy közhete és ásványai* című, 1878-ban a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai-Természettudományi Közleményében megjelentetett munkájában rámutatott a hegycsúcsnak jellegzetességeire („vörhenyes közhete pseudobrochit és szabotit ásványokat, valamint gránát, amfibol, rubellan, hematit és telanit jegeceket tartalmaz”). Jellegzetessége alapján megállapították, hogy a Várhelyen (Sarmizegetusa), Algyógon (Germizara), és Marosnémetiben (Micia) talált faragott oltárok, síremlékek, oroszlánszobrok stb. tekintélyes részének anyaga aranyhegyi közhete.

Az Aranyhegy köbányája és a mellette kialakult település, egy nagy jelentőségű közlekedési útvonal mellett jött létre. Annak idején ugyanis erre vonult Piskitelep felől a rómaiak Ulpia Traiana – Sarmizegetusát Apulummal (Gyulafehérvárral) összekötő hadiútja, ami nagyban hozzájárult a település fejlődéséhez, akárcsak a Maros közelsége, ami lehetővé tette a köfejtés anyagának vizen, tutajjal való szállítását is.

Az aranyi közhete, akárcsak a szomszédos gyertyánosi* mésztufa az idők folyamán jelentős számú köfejtő munkást, köfaragót vonzott a vidékre. A

* Gyertyános = Cărpiniș

fokozódó intenzív kőfejtés nagyban hozzájárult az aranyi hegycsúcs közismert, oly feltűnően sajátos, kenyérhez hasonló alakjának kialakulásához. A hegycsúcs alja azt a látszatot kelti, mintha a hegycsúcs lába valaha elsüllyedt volna; a süllyedésből meredek szikladomb emelkedik ki, s a néphit szerint úgy tartják, hogy ezen lett volna az aranyi vár.

A faluból könnyen feljuthatunk a tetejére. A legendás Aranyvár rejtélyes nyomait kereső turisták és műkedvelő régészkek gyakran felkeresik a kenyér-alakú hegyképződmény tetejét, ahol aztán, ha más nem, az elragadó gyönyörű kilátás kárpótolja minden fáradozásukat. Innen szem előtérrel tárul a Maros völgye, a Kenyérmező, a Sztrigy völgye, de a Retyezát és Páring csúcsai is rabul ejtik a tekintetet.

A néphit szerint Arany, Déva és Kolc várának keletkezése a mondavilág misztikus világába vész. A Dénes Károly által lejegyzett és 1909-ben kiadott legenda szerint, a három várat három aranyhajú tündér építette.

„Az egyik a dévai, a másik az aranyi, a harmadik a Kolc-hegyen lakott. Úgy szerették egymást, mint a jó testvérek. Sokszor összejöttek hol a dévai, hol az aranyi hegyen, hol meg a Kolc tetején. Mikor a lemenő nap sugarai pirosra festették a hegyek csúcsait, ők táncra perdültek és vigadoztak, mulatoztak. Emberi szem nemigen láthatta őket, mert amikor ember közeledett feléjük, azonnal felhőbe burkolóztak s eltűntek, mintha a szél vitte volna el őket.

A rege szerint egyszer azonban mégiscsak gondba estek. A hideg tél-e, vagy az emberek palotáinak és gyönyörű házainak látása-e, máig sem tudhatjuk, azt a gondolatot érlelte meg bennük, hogy várat építenek maguknak. Olyan szépet, olyan nagyat, amilyen a daliás hősöknek van. Vagy még annál is szébbet és nagyobbat!

A várat mindegyik a maga hegyére akarta építeni. Összebeszéltek tehát, hogy egyszerre fognak az építésnek. Egy éjszaka úgyis felépül a vár! Tündérnek nem kell ahhoz sok idő.

– Ha a jó Isten megsegít – mondta a dévai tündér –, én este hozzáfogok az építéshez és reggelre el is készülök vele.

– Isten segítségével én is felépíttem egy éjjel váramat – szólt a kolci tündér.

Az aranyi tündér rosszkedvű és ingerült volt, s mérgesen kifakadt:

– Nekem nincs szükségem az Isten segítségére, s meglátjátok, reggelre állani fog a váram.

Este mind a hárman hozzáfogtak az építéshez. Mikor a pirkadó hajnal sugara előtűnt a hegyek közül, mosolyogva pihent meg a dévai és kolci tündérek gyönyörű várain. Az aranyi tündér is épített, de reggelre összeomlott vára, s a felkelő nap sugarai csak romjain játszadozhattak.

A gonosz tündér kitekintett, és látta, hogy a dévai meg a kolci vár felépült. Irigység fogta el szívét, hogy a többi tündérek túltettek rajta. Azonnal boszszúra gondolt.

– Csak örüljetek, tündérek. Úgysem soká örvendhettek! Romba döntöm én váraitokat, s nektek sem lesz váratok, amint az enyémet romba döntötte a sors!

Felkapta óriási vakolókanalát, s a Kolc vára felé hajtotta. De nem volt elég nagy a dobás ereje, még fél útjában a földre esett. A kanál befürődött a földbe. Helyén nagy kanál alakú nyílás támadt, mely azonnal megtelt meleg vízzel. A bő és meleg forrás ma is megvan, beteg emberek fürödnek benne, s egészségesekké válnak a vizétől. A kanál alakú mélyedésről mai napig is Kalánnak hívják ezt a helyet.

Az aranyi tündér mód nélkül felingerült újabb kudarca miatt. Fogta másik óriási vakolókanalát, megforgatta a levegőben, sokkal erősebben mint előbb, s Kolc vára felé hajtotta.

De most meg már oly erős volt a hajtás, hogy a kanál elrepült Kolc vára fölött, s leütötte a Kolc vára mögött fekvő havas legmagasabb csúcsát. Ma is olyan, mintha késsel vágták volna le a tetejét. Ettől az időtől fogva hívják ezt a havast **Retyezátnak**, ami román nyelvből magyarra fordítva annyit tesz, mint: **lemtsztett, levágott, csonkahegy**.

Az aranyi gonosz tündér látva, hogy terve nem sikerült, nagy búsulásnak adta magát.

A jó Isten segítségét csupa dacból még most sem kérte, társai pedig őrizkedtek tőle, mint a gonosz lélektől, s így az aranyi tündér egészen magára maradt. Addig búult, míg meg nem halt.

Az aranyi hegyen most már nyoma sincs a várnak. Maga a hegy is omladozik, málladozik, mintha tündérátok volna rajta.

A dévai s kolchegyi tündérek várai pedig állottak sok száz éven át és

sok dicsőségnek voltak tanúi. Még romjaikban is csodaszépek, mintha első tündérgazdáik ma is bennük laknának.”

Ballun Ernő a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves évfordulóján tartott részletes beszámolójában (1910), megyénk „rejtelmes múltú váraival kapcsolatosan”, Kuun Gézát idézve, „a történettudomány enigmájaként” jelöli ezek eredetére vonatkozó ismereteinket. Esetleg annyit tudunk róluk, hogy léteznek, vagy feltételezzük, hogy valamikor léteztek. „Csupa kérdőjelként állnak földünkön e történeti emlékek s a szorgos kutatástól várják a feleletet, eredetükről csak a népnek tündérmeséi regélnek.” A nép tündérmeséinek azonban nemcsak erkölcsi üzenete, de van egy valóságmagja is, amit könnyelműen elhanyagolni nem szabad.

Több neves történész megpróbálta már Aranyvár rejtélyét megfejteni, kinyomozni, hogy a valóságban létezett-e, s ha igen, hol feküdt, ki építette és mikor.

1902-ben Téglás Gábor Aranyvárról csak annyit ír, hogy „a hegykúp ép részét sáncolat övezi s a tetőn több gödör régi pincelakásokat jelöl.” Visszamenve az időben, Kőváry László *Erdély régiségei és történelmi emlékei* című, 1892-ben kiadott leírásából kitűnik, hogy itt jártak (a XIX. század derekán) „a tetőn semmi várnyom sem mutatkozik.” Megjegyzi azonban, hogy „a domb alatt vannak csak kőfalmaradványok; többi falát a lakosok építkezésre elhordották”. Benkő József 1780-ból is azt írja, hogy „Aranyvár falaiiból és köveiből a szomszéd falvakban új házakat építettek a birtokosok”. Mindezen feljegyzésekben nyilvánvalóvá válik, hogy a XVIII. század végén Aranyvár már nem létezett, és azelőtti létre vonatkozólag a hegykúp tetején nem találtak említésre méltó nyomokat. Floca Octavian azonban az Aranyhegy lábánál lévő kőfalmaradványok felé irányítja a figyelmet; szerinte „egy feudális épület falmaradványairól” van szó, „egy valamikori (talán megerősített?) udvarház romjairól.”

Időközben, a levéltárak felfedték titkaikat: 1333-ban egy Aranyi István nevezetű szolgabírája volt Hunyad megyének (megyénk első névileg ismert szolgabírája).

1537-ben Rápolthy János bírta az aranyi uradalmat, akinek anyja Corvin Jánostól perelte el (Téglás Gábor).

Az Aranyvár létezésére vonatkozó legrégebbi utalás azonban 1590-

ből származik (Kőváry László és Floca Octavian). Tehát a vár akkor már létezett.

1590. március 9-én, bokaji Macskásy Ferenc fia György, a fejedelem bezárója és unokája Gáspár nyertek új adománylevelet. Ugyanakkor Balika Péter de Arany, mint németi Balika Bálint és asszonylaki Ravaszdi Jusztinia fia és Orgonás János de Arany is birtokosok voltak itt (Kőváry László, Téglás Gábor).

A XVII. században a vár a Kapy család tulajdoná lett. Kapy György anyja Gyulay Borbára (Gyulay Sámuel leánya) révén jutott Arany (Uroi), valamint Bokaj (Băcăinți) birtokába. 1631-ben Kapy András és fia György „az egész Maros vonalán fő birtokosok voltak”. Kapy György volt Hunyad megye azon „pogány” főispánja, akiről Kőváry László, Dobai István „Tiszességnak oszlopa” alapján azt írja, hogy „itt lakván, egy napon Mária, Anna és Borbára nevű leányai a vár ablakából a Marosra néztek, hol könnyű kedélyű székely tutajosok haladtak, kik elég merészek voltak csíntalan-ságból a Kapy leányaira nyeríteni: miért is Kapy utánok küldött, lehuzatta őket s mint lovakra patkót veretett.”

Egyes vélemények szerint, ez a történet is megerősíti azt a feltevést, hogy Aranyvár a hegy lábánál, egy erődítményszerű feudális épület lehetett. Közelebb lévén a Maroshoz, így valószínűbbnek tűnik, hogy a Kapy György leányai és a székely tutajosok közötti jelenet megtörténhessen.

1677-ben, I. Apafi Mihály fejedelem Kapy György főispánt, a „Beldy-féle mozgalom részesét” Déva várába zártatta, aki vasba verve ott is halt meg 1679-ben (Benkő J.). Aranyvár utolsó tulajdonosának Kapy György főispánt tartják. Floca Octavian szerint a középkori várat a XVII. században rombolták le. Ezt az állítást azonban a terepen mind ez ideig nem sikerült igazolni.

Ha meggondoljuk azonban, hogy Beldy Pált a fejedelem azzal a váddal fogatta el és vetette börtönbe, hogy az életére és trónjára tör, honnan 1677. március 31-én kiszabadulva, Teleki Mihály kancellár ellen egy kudarcba fulladt fegyveres támadást szervezett, amiért Apafi kérésére a szultán elfogatta és a Héttoronyba zártatta, s ott is halt meg, és Kapy György e „mozgalom részese” volt; feltételezhető, hogy a vár akkor semmisült vagy semmisítetett meg.

Három lánya közül Borbárát Toroczkay István báró, Apafi Mihály feje-delem tanácsosa s a mezei hadak generálisa; Máriát marosnémeti gróf Gyulay Ferenc tanácsos, Közép-Szolnok főispánja, s Annát Matskásy Bol-dizsár vette feleségül.

A XVIII. században (Kőváry szerint) Arany „már a leányág kezére szállt.” Legutóbb a Földváry család bírta Kapy jogon (Téglás Gábor).

„...Isten segítségével én is felépítettem egy éjjel váramat – szólt a kolci tündér..., s mikor a pirkadó hajnal sugara előtűnt a hegyek közül, mosolyogva pihent meg a kolci tündér gyönyörű várán...”

*Kolcvár romjai
a XIX. század derekán
– Kőváry László rajza –*

*„A kolchegyi vár falai
állottak sok száz éven át
és sok dicsőségnek voltak
tanúi. Még romjaiban is
csodaszép, mintha tün-
dérgazdája ma is benne
lakna”.*

Kolcvár

A Kendeffyekek ősi sasfészke

A malomvízi Kendeffy-vár vagy románosan Kolcvár* (Cetatea Colț) a turisták által legkevésbé ismert Hunyad megyei lovagvár. Az évszázadok alatt, falai nemegyszer dacoltak törökkel-tatárral, majd elhagyatva az idő vasfogára maradt.

Malomvíz (Râu de Mori), Hâtszeg vidékének déli részén, a Retyezát lábánál fekszik.

A vár romjai Malomvíz község Malomvíz-torok (Suseni) nevű határában a havasi szoros egyik szűk völgyének bejáratánál található, ahol egy meredek 720 méter magas sziklaszirtre építették. Fentről minden irányban gyönyörű kilátás nyílik: délfelé a Kis-Sebes (Râușor) bal partján egy műemléktemplomot látunk; északra nézve pedig a hâtszegi medence tárul szemünk elé. Az erdők övezte festői romok között, a turista felejthetetlen látványban részesül. A magasban álló romok felcsigázzák a képzeletet, s nem csoda, ha a néphit szerint Kolc várának keletkezése a mondavilág misztikus világába vész, s eredetéről a nép tündérmeséi regélnek. A Kis-Sebes zúgva morajlik a vár alatt, majd több ágra szakadozva öntözi Malomvíz kertjeit.

A Kendeffy-vár felett eljárt az idő, lezajlottak a háborús évek, elvesztette hadászati jelentőségét, és ahol a Hunyadiak vízeli törökkel-tatárral szembeszálltak, egy ideig már csak a medve- és zergevadászok vidám népe gyűlt össze néha-néha. Innen indultak tovább a Retyezát sötét rengetegébe, szikláira, ormainak megmászására; majd a vár elhagyatva, az évszázadok viszontagságaival dacolva, a sasok tanyája lett. Manapság aki arra jár, kegyelettel tekint fel falaira: emlékeztetnek a letűnt időkre, s a zord harcfiakra; megjelenik képzeletünkben Kendeffy Ilona képe, amint ablakából finom szálakat bocsát pergő orsóján a mélybe.

Malomvízi Kendeffy Ilona kolcvári regéje, kitartó szerelmének és hű-

* Kolczvár, Koltzvár, Kolcsvár

ségének története sok romantikus hajlamú fiatalt vonzott ide egykor, hogy a mesébe illő példát követve, az ódon falak között fogadjanak örök hűséget egymásnak.

A mesemondó szerint: „Hajdanában, amikor Kolc várának egy tündér-szép hajadon malomvízi Kendeffy Ilona volt úrnője, sötét viharfejhőket hozott a szél Erdély fölé; viharfelhők tornyosultak a Kendeffyelek ősi uradalmának kék egén is; a történelem minden elsöpörni akaró vihara, ismét feldúlt a vidék békéjét, nyugalmát. Tatár seregek zudultak a hátszegi medencébe, felgyujtották a falvakat, s rabláncra fűzték az elfogottakat.

Kolc várának védői azonban vitézül helytálltak. Kendeffy Ilona sasfészke, az ősi sziklavár falai sikkerrel ellenálltak, visszaverték a kutyafejű tatárok minden ostromát.

A hordák elvonulása után azonban szomorú látvány táruult a várvédők szeme elé: kormos, üszkös, romba dőlt házak tanúskodtak a vár alatti, azelőtt virágzó falu – Malomvíz szomorú sorsáról. A Retyezát rengetegébe menekült lakói lassan-lassan hazamerészkedtek, visszaszivárogtak, de közülük sokan hiányoztak, nem tértek haza többé sohasem. Menekülés közben sokukat elfogták a tatárok, s rabláncra fűzve hurcolták el őket, az ellenszegülőket pedig leölték.

A láthatáron égő faluk füstje mutatta az elvonuló hordák útvonalát.

Rabláncra került Kendeffy Ilona jegyese is. A heves küzdelem és harc közepette elfogták a tatárok, elrabolták és senki nem tudta hova hurcolták el.

Kendeffy Ilona hiába kerestette, hiába kutatott utána, sehol nem akadtak a nyomára. Nap mint nap, szomorúan ült ki az öregtorony erkélyére, és fájdalommal teli szívvel merengett, tekintetével a láthatárt kutatva, hogy nem pillantja-e meg valahonnan hazatérő jegyesét.

Egy napon azonban ablakából tekintetével a láthatárt kutatva elálmosodott, és álom borult a szemére. Álmában megjelent jegyese és tudatta véle, hogy rabságából csak annyi arannyal válthatja ki, amennyivel elérhet rabsága helyéig. Ilona nem tudta mire vélni az álmot, nem is nagyon hitt benne. De jegyese kétszer, háromszor is megjelent álmában. Akkor Ilona elhatározta, dolgozni fog, nagyon sokat dolgozni, éjt nappallá téve, hogy előteremtse a szükséges aranyakat. Nekifogott fonni, és font, font, éjt

nappallá téve, s ahogyan nőtt fonala hossza, úgy magát mind gyorsabb munkára ösztökélte.

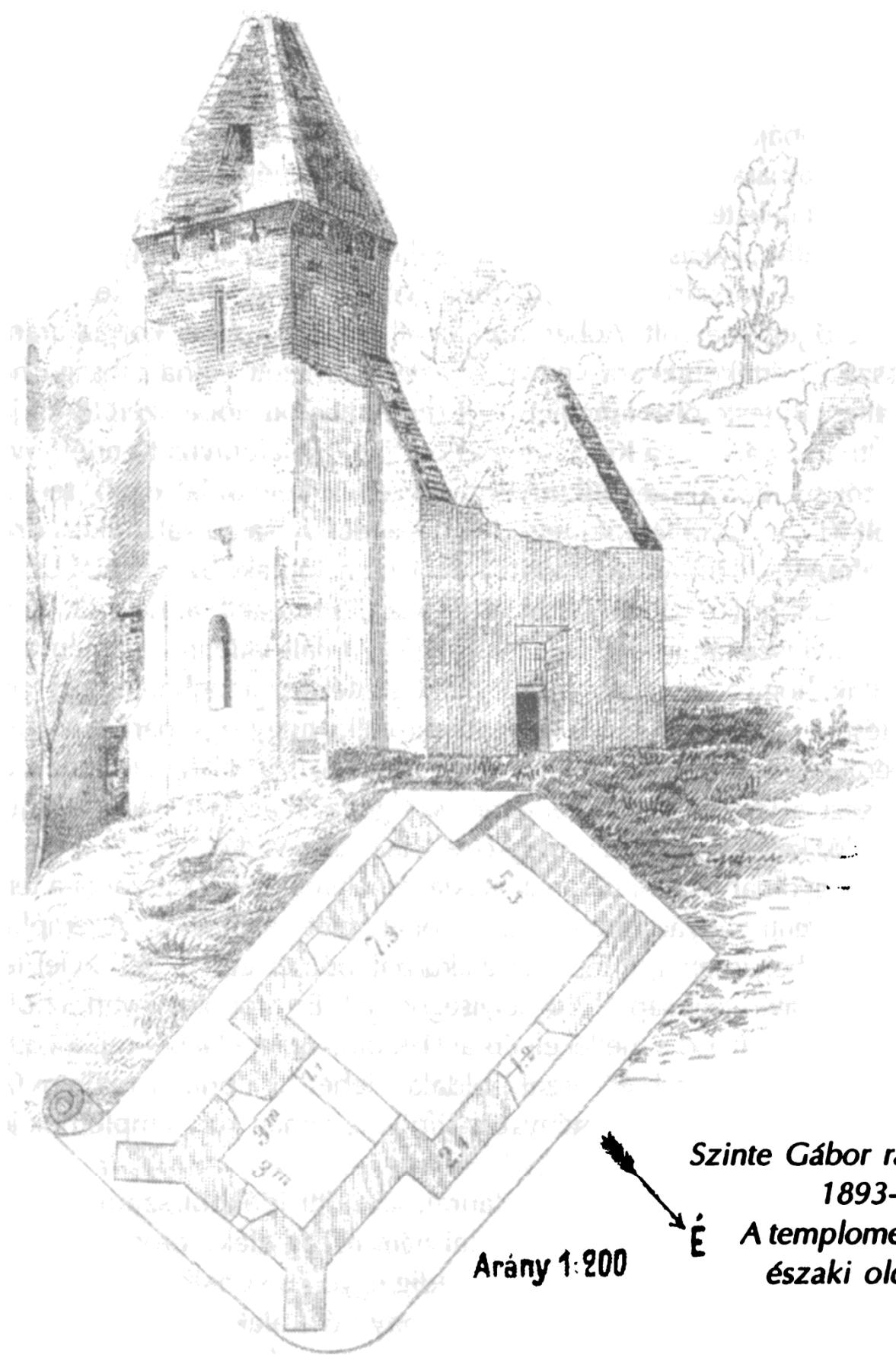
Egyszer azonban egy csillagos éjszakán, amikor a hold bekukkantott toronyszobája ablakán, észrevette, hogy csodák csodája, az éjfél után font fonalszálak aranyból vannak, és minden éjjel az éjfél után font fonalszálak aranyszálak lettek. Így aztán éjt éjjé téve font szorgalmasan tovább, mígnem egy hajnalon, kakaskukorékoláskor, valaki megfogta a toronyszoba ablakán kilógó, s a várszirt aljáig érő fonal végén pörgő orsót. Kendeffy Ilona hazatérő jegyese volt. Abban a pillanatban ugyanis, amikor az aranyfonal hossza és értéke akkora volt már, hogy elérhetett volna rabsága helyéig, lepattantak testéről a láncok, és hazarohanhatott Ilona szerető karjaiba.”

Útban a vár felé, a Kis-Sebes bal partján, a malomvízi Kendeffy-várszirt lábától nyugatra, megpillantjuk a meredek hegyoldal egyik fennsíkjára emelt XIV. századi templomerődöt, a Kendeffy-család valamikori uradalmi templomát. Alapításának pontos évét nem tudják. Szinte Gábor (1893), Téglás Gábor (1910), és Octavian Floca (1957), akik annak idején részletesen átvizsgálták a templom romjait, egy talált falfelirat alapján megállapították, hogy a templomot 1692-ben festették (ez azonban nem a templom építésének dátumát jelzi!). Megállapították, hogy egy páratlan építészeti elköpzelésről tanúskodó műemlékről van szó. Az oltár fölött emelt torony, egyrészt a templomerőd védelmét szolgálta, másrészt pedig a lejtő alatt húzódó, keletről könnyen megközelíthető utat védte.

A hegyoldal kis fennsíkjának alakja, amelyre épült, megszabta a templom kelet-nyugati irányát. A torony és az oltár kelet felé irányul. A templom egy nagyobb helyiségből, a téglalap alakú hajóból, és egy kisebb kelet felé irányuló, szintén téglalap alakú helyiségből áll. Ez utóbbiban van az oltár, fölötte a torony (Lásd a mellékelt ábrát (14. old.) Szinte Gábor rajza 1893-ból).

A templomba a hajó északi oldalán lehet belépni. A malomvíztoroki uradalmi templom erődítményszerű épülete román kori templomok jellegét őrzi.

A templom XXI. századi restaurálása előtti időkből származó leírások szerint a hajó keleti és nyugati falai háromszög alakú orommezőben végződtek; a déli és északi oldalfalak pedig egyenes vonalban. A kisebb helyiség (ahol az oltár állott) felfelé, a torony gúla alakú tetejében végződött. Kívülről, a keleti oldalon két támfal erősítette a helyiség falait.

A hajót az apszistól* egy diadalív választotta el; az apszist a toronytól pedig félhengeres alakú boltozat. Az épület tetőszerkezete hiányzott. Kívülről a falakat levakolták. Belül a falak egyszerűek, egyenesek voltak, csak a déli és északi oldalon volt egy-egy falmélyedés látható; keleten és nyugaton pedig egy-egy félkörös ablak.

Téglás Gábor és Kőváry László feljegyzése szerint, a romokban lévő templom falán, több régi név volt olvasható: „Tobias Décsi de Borosnyo hic fuit paedagogus Nicolai Kendefi 1692”; „1627- Ikafalvi Márton-Kendeffy Mihály udvari papja.”

Szinte Gábor (1893) külön megjegyzi, hogy „a falban jobbról és balról fulkék vannak hagyva a szertartás számára”, majd részletesen beszámol a templom falfestményeiről: „A szentély festése gondos, még a chorus (?) festése lanyhább gyorsfestés. A diadalív központjában Krisztus-fej látható aránysárga glóriával, igen gondos kivitelben. A szentély horizontaliter két mezőre oszlik, a felső mezőben. a nézővel szemben Krisztus trónol fogadja a 12 tanítvány hódolatát, kik sorban, jobbról hat, balról hat, feléje közelednek. Az alsó mező festett fulkékben 9 prófétát ábrázol. Az egyes zúgok gloriettekkel, szárnyas cherubinekkel** töltettek ki. A boltozathajlás kezdetén keskeny szallagon nehezen kivehető felirat, s rajta az említett évszám 1692.

A szentély jobboldali fülkéjében alul egy római feliratos márványkő fekszik, melynek betűi teljesen elkoptak.

A chorus*** fehér alapon vörös szallagok által három mezőre osztatik, s folytatólagosan vannak egyes jelenetek Krisztus és Mária életéből előadva; de az ábrázolás annyira fogyatékos és a fal annyira kopott, hogy az egyes jeleneteket ki nem vehettem. Egyedül a déli fal végén tűnik fel egy jelenet határozott alakban, a nap szekrénen négy lovát hajtva (teljesen római minta után) amint felemelkedik.

A szentély íve alatt a következő ábrákat vehettem ki:

*apszis(apsis), gör. = a templom hajójához csatlakozó félkör, ahol az oltár van.

**cherub, héber= az angyalok nyolcadik kara.

***Chorus (kórus), gör.= 1. énekkar 2. a templomok azon része, ahol az énekkar helye van 3. karzat 4. a napi zsolozsmát végző szerzetesek helye. Szinte Gábor a szó ezen jelentésére gondolhatott.

1. Krisztus két angyal társaságában ebédel asztal mellett, egy nő tállal kezében közeledik, másik pohárral;
2. Hajó a tengeren, benne a tanítványok. Krisztus Pétert partra hozza a vízből.
3. A már említett Krisztus-fő.
4. Az angyal Tóbiás szemét megkeni.
5. Krisztus két tanítványa társaságában, előtte egy alak nagy teher alatt görnyed.”

Octavian Floca csak annyit jegyez meg, hogy „érdekesek a XVII. századi naiv falfestmények nyomai” (1957).

A nemrég befejezett restaurálási munkálatok folyamán, csak nagy általánosságban sikerült a templom fennközölt jellegzetességeit megőrizni. A templom külső környezetét pedig teljesen megváltoztatták. Szinte Gábor még azt írja, hogy „az óriási dió- és gesztenyefák, s a mély völgy rejtekéből, mintegy varázsütésre bukkan elő... kidőlt sírkövek mutatják, hogy itt valamikor temető is volt”.

Téglás Gábor is megjegyzi, hogy „alant (a vár alatti) egész ligetet képeznek a szelid gesztenyefák és terebélyes diófák”, s még hozzáfűzi, hogy „a vár oldalán is, néhány temetés szelíd gesztenyefa” lepte meg. Külön kiemeli, hogy **József koráig a vár alatt bazilita kolostor is állott**.

A bazilitákról tudnunk kell, hogy a világtól elvonultan aszketikus életet éltek, közösségeük elterjedt az egész Közel-Keleton; belső életüket Nagy Szent Baszileiosz szabályozta. A szerzetesrend elnevezése nyugati eredetű, csak ott használatos. A keleti egyházban ugyanis csak egy szerzetesség van. Szűkebb értelemben a baziliták elnevezés a görög katolikus szerzeteseket jelöli, akiknek rendjét az 1596 évi breszti unió után Rómában, az Ordo Sancti Basilii Magni névvel illették.

A Kendeffyek kezdetben római katolikus vallásúak voltak, később tértek át a reformált hitre, amint ezt az őraljaboldogfalvi templom története is igazolja. A malomvíztoroki volt uradalmi templom romjait a XXI. század első éveiben az állam restauráltatta és jelenleg a görögkeleti egyház szerzetesei működtetik. Malomvíztorokon reformátusok nincsenek, a Kendeffy-család pedig nem igényelte vissza malomvíztoroki tulajdonát.

A Kendeffy-család malomvíztoroki uradalmi temploma a Művelődés-

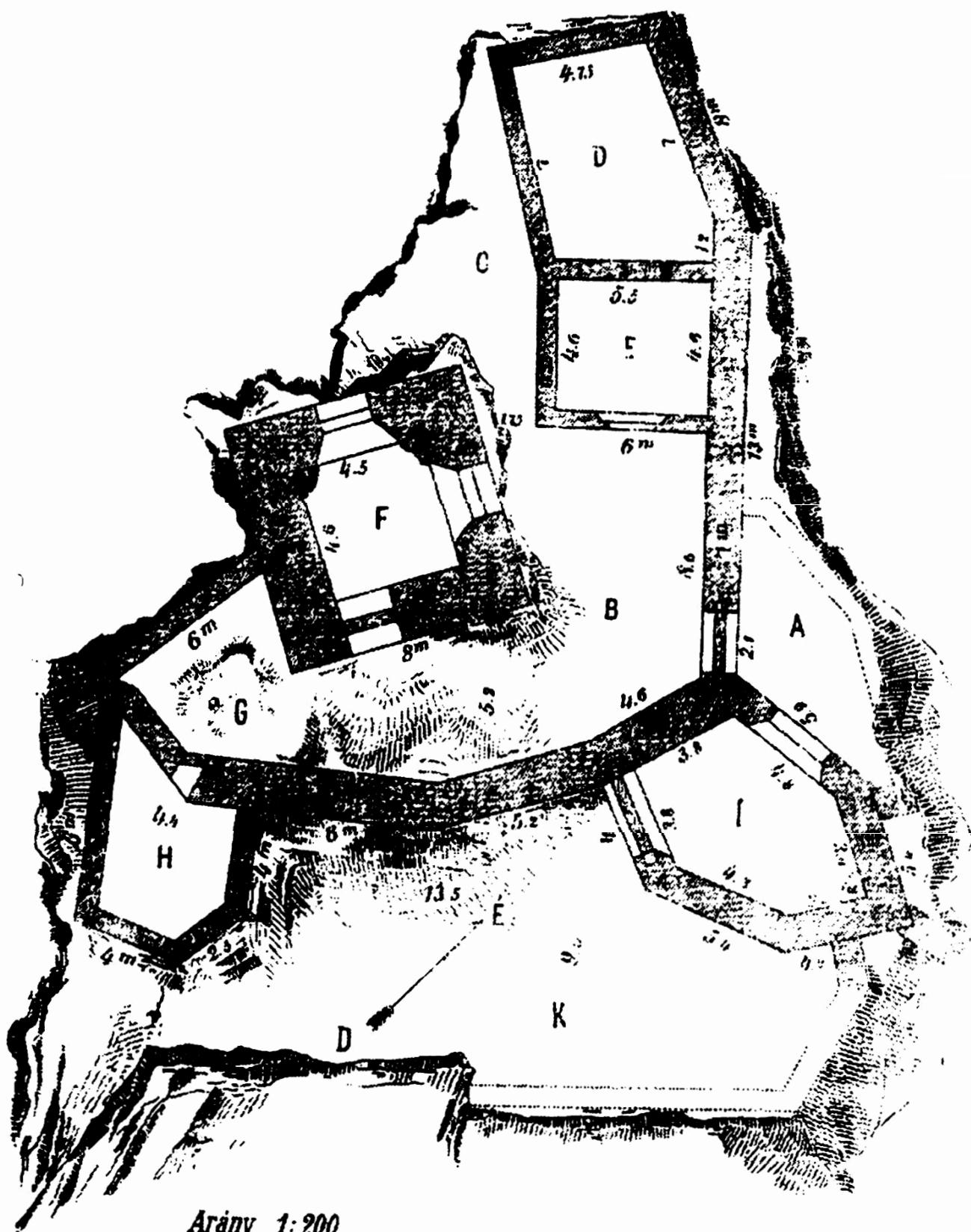
és Vallásügyi Minisztérium Történelmi Műemlékek Országos Intézetének, 2004-ben összeállított *Történelmi műemlékek* című jegyzékében 469 sor-szám nál LMI 2004: HD-II-m-A-03460 kóddal, hivatalosan történelmi műemléknek van beiktatva.

Innen folytatva az utat, meredek hegylábhoz érünk, melynek csúcsán elérhetetlennek látszó magasságban fehérlenek Kolcvár romjai.

Erdők sűrű lombja alatt meglehetősen meredek hegyi úton kapaszkodunk fel, s egy völgyön átkanyarodva, mintegy félórai gyaloglás után előttünk állnak a vár csonka falai.

Ismerkedjünk meg a várral Szinte Gábor 1893-ban kiadott, nagyon részletes alaprajzát és leírását követve:

„A még mindig szilárd falak egyenetlen talajon, még 8-9 méter magasan állnak, úgyhogy a várba csak a kapun (A) juthatunk be. A vár alakját azon sziklacsúcs határozza meg, melyen épült, s így az háromszög alakú, melyből két oldal fallal van elzárva, a harmadik oldalon a 200 méternyi függélyes szikla, melynek lábát a Kis-Sebes mossa, minden kerítést fölöslegessé tesz. De a megközelíthető északi és déli oldalon is a természet által nyújtott előnyöket gondosan aknázták ki az építők. Ugyanis az északi oldal magas fallal (7-8 méter) lett elzárva, a déli pedig mély bevágással, mely vízzel is elárasztható volt, erős, kettős homlokzatu fallal és két polygon toronnyal oly erős védelmet képezett, mely az akkor idők ostromeszközivel bátran dacolhatott. A várudvar kicsiny terület (BCG), melyet egy hatalmas öregtorony (F) és két lakószoba tesz még szűkebbé. De minden volt 100 ember befogadására, kik az őrséget és védőszemélyzetet képezték. Az egész vár tiszta terméskőből épült, melyet ott helyben a sziklatetőn fejtettek, csak a meszet és porondot kellett fáradtságos úton ide szállítani. A vakolat még rajta van a falak külsején, s csak egy harmad részben hullott le az esőnek kitett fedetlen falakról. Az alap még mindenütt szilárdan áll, s a bomlás felülről indult lefelé. A tornyok csonkán merednek ég felé, s nem tudjuk miként végződtek. Valószínű, hogy fatető fedte, mert cserépnek, vagy téglának nyoma nincs a törmelék között. A legfelső sor lőrései eltüntek az idők viharában, csak az alsóbb emeletekben itt-ott alkalmazott nyilások engednek azok formáira következtetni. Boltozat sehol sem volt, s még az ajtók szemöldökét is tölgylegerenda helyettesítői, mely a legtöbb

Arány 1:200

Kolcvár alaprajza Szinte Gábor után 1893-ból

helyen ma is ott van két végével befalazva; csak az ablakok íve volt boltozott, mi válogatott lapos kőből telt ki. Faragott kőre csak az öregtorony ablakaiban s itt-ott a falakon rendetlenül alkalmazott lőrések nél akadunk.

Az egész vár egységes terv szerint épült, csak a torony mutatja későbbi hozzátoldás jelét, s habár a várszerkezet szerves részét képezi is, későbbi vagy utógondolat szüleménye. Megtámadható e vár csakis a déli oldalon volt, itt pedig az ostromló ezer veszélynek tette ki magát a várfal és bástyák többszörös homlokzatáról biztosan lövöldöző védők előtt. Ostrom alkalmával az (A) kapu egy ideiglenes védfallal volt elzárva, s a közlekedés az (I) bástyán át csak felvonó híd által történt, melynek sarkai még máig is láthatók a sziklafalban. A (K) tér mesterségesen bemetszett hely, vízfogó volt, egy negyed részben mesterségesen épített falakkal, melynek vizét a vár összes helyéről gyülemlett esővíz szolgáltatta.

Az öregtorony (F) a legmagasabb ponton áll, tisztán sziklára építve 2 méter vastag falakkal, quadrat alappal, két emeletre osztva, melyből a földszint egyenetlen talajjal alig volt két méter magas, s csak ajtónyílással volt ellátva; ablakai nincsenek, s csak pince gyanánt használhatták; míg az első emelet tágas ablakaival (110 - 150 m), melyek északra és nyugatra néztek a hátszegi völgybe le, elég kényelmes lakóhelyül szolgálhatott. Fölötte a második emelet a harcosok helye volt, ma már csak a gerenda-végek számára hagyott lyukakat látjuk; de a lőrések eltüntek.

E torony ablakai faragott kőből alkotvák, de minden dísz, vagy tagozás nélkül. Hol volt az erkély, melyre a monda szerint Kendeffy Ilona kiült, nem is képzelhetem, mert ilyennek még gyámköve sem maradt meg. Az ablakok még ma is azon állapotban vannak, amint azokat ostrom alkalmára betét kövekkel megszűkítették, és lőrés gyanánt használták. E-D két olyan lakószoba, hol a várőrizet pihenőjét tartotta, merészen a fal szélére építve. Ennek csak a képen látható bejárata felől győződhettem meg, mert a falak legtöbb helyen csak a föld szinéig érnek, s ajtói, ablakai elhelyezéséről nem adhatok számot.

Az (I) torony tisztán a kapuvédelem eszközlésére épült, s az ellenséget igazán csak saját testén át engedte a várba. Két emeletre volt osztva, melyből az alsó átjáró 2,30 m magas, a középső lakó 2 m, a felső 2,55 m vívóhelyül szolgált. Keleti oldalán még a kandalló nyomai láthatók a falban (a).

Kolcvár déli oldala.

A (H) és (I) torony között a déli fal; háttérben az (F) öregtorony (donzson) romja.

Szinte Gábor rajza 1893-ból.

Az egész toronytest magassága 8 méterig terjedhetett, s ezen felül a tető. Falvastagsága 2 métertől fölfelé szükül 3,5 m-ig.

A déli fal legerősebb védművet képezett önmagában is a védők nélkül, kik a most hiányzó koronáján biztos menhelyről lődözhettek az ellenségre; alapja alant részint kifelé hajlik, mintegy 2 méter magasságig, fennebb teljesen függelyes és 1,60 m vastag, csak néhány vízáteresztő nyílással bír a mai alakjában.

A (H) torony gyöngébb falakkal, alsó részén pincének vagy éppen víztartónak szolgált, felső részében őrség foglalt helyett. A várudvarral csak egy igen szűk nyílás köti össze. Egyáltalában az egész vár igen gazdaságosan van építve, a gyöngébb helyen a falak erősek, míg a természet által védett helyen gyöngék, csak a szükségnek megfelelően voltak építve; de az elrendezés mesteri s maga a hely választása is zseniálisnak mondható, úgy hogy bátran bevehetetlennek mondhatjuk, ha az őrség eleséggel jól ellátta magát. Sötét erdők árnyából mint egy fehér pont, villog elő a hátszegi síkról tekintve, s míg róla a kilátás nagyszerű, addig azt csak a gyakorlott szem fedezheti föl.”

A vár utolsó, Octavian Floca általi 1957-es leírása alig különbözik Szinte Gábor részletekbe menő leírásától. Véleménye szerint a vastag falú emeletes (F) öregtorony (donzson) a XIV. században vagy legkésőbb a XV. század elején épült. A két sokszögű tornyot (H,I) pedig később építették a vársáncok, és az átjáróhíd felügyelete végett. A várvédelmi könnyű tüzérség számára képzett széles lőrések már a XVII. századra utalnak.

Az oklevelekből nyilvánvalóvá válik, hogy Kolcvár a gyorsan gyarapodó Kende, Kendeffy-család ősi lovagvára volt.

Az okmányok egész sorozata szemlélteti a család gyors felvirágzását, főként a Hunyadiak alatt. Birtokaik kiterjedtek a Nagyvíz* mellett faluról falura, s a Sztrigy mentén egészen Ponorig. Hadakban viselt vitéz voltukkal nagy kegyben állottak az udvarnál, s Mátyás király haláláig, a Vaskapu őrizete is rájuk volt bízva. Ekkor azonban egyszerre megszakad a dotációk sora. Corvin Jánost már perrel is támadták, sőt notáztatták is kivívott jogaiak csorbítása végett.

– I. (Nagy) Lajos király 1359-ben kelt egyik oklevele említi először a

* Nagyvíz = Sebesvíz, románul Râu Mare

helységet „possessio Malomwyz in districtu de Haczak” néven. A király elrendelte, hogy a hátszegi kerületben levő helységet adják vissza malomvízi Kende Mihály özvegyének. Ősi birtoka volt e családnak, valamint a velük rokon Kenderes családnak, kik itt szintén udvarházat tartottak fenn. (Kis Gábor után).

– 1404-ben Zsigmond király Marosújváron kelt adománylevelében Malomvízi János Kende fiának, és általa édes fitestvére Kendének, fiágra szálílag adja Nuksora birtokot, mit elődei is békében bírtak akárcsak Malomvíz, Malomvíztorok, Sebestorok (Gureni), Oncsokfalva (Unciuc) birtkokat (Szinte Gábor, Téglás Gábor után).

– 1412-ben ezen adománylevelet megerősíti és kiadja a gyulafehérvári káptalan (Szinte Gábor után).

– 1440-ben megnyerik a valamikori Havaspathaka nevű possessiót, a mai Valea Dâlivel szomszédos, már nem létező helységet (Téglás Gábor után).

– 1447-ben a gyulafehérvári káptalan Boldogasszonynyalva birtokába, és az itt szombati napon tartani szokott vásár vámszedés jogába iktatja a családot, melyet a kormányzó Hunyadi János Kende fia Jánosnak, testvére Kendének nevezett János fiai Kendres, László és Miklósnak adott hadi szolgálataik jutalmául (Szinte Gábor után).

– 1451-ben Hunyadi János kormányzó, Kenderes László kérelmére, Boldogasszonynak szombati napon tartani szokott vásárjogot ad a családnak (Szinte Gábor után).

– 1453-ban V. Lászlótól megnyerik Wizközt, a mai Hobitát (Téglás Gábor után).

– 1459-ben Mátyás király magasztalólag felsorolja a család elővülhetetlen érdemeit, melyet Hunyadi János harcaiban és a havasok védelmében szerzett, és a családnak adományozza a Hátszeg határában levő őrtoronyt és Váralya possessiót* (Szinte Gábor után).

– 1462-ben Mátyás király pallos jogot ad Kenderes János és László fiainak az elszaporodott rablás és útonállás kiirtására (Szinte Gábor után).

– 1493-ban és 1501-ben toronynak „Turris supra possessio Malomwyz”-ként említi a malomvízi erősséget (Kiss Gábor, Téglás Gábor után).

* A mai Órváralja (Subcetate) és a fölötte lévő őrtorony. Az adománylevél Boldogfaluát országos vásárral és vásár vámszedés joggal bíró mezővárosnak említi.

– 1511-ben egy oklevélben, malomvízi Kendeffy Mihály fiai László és Miklós, azzal vádolták be az erdélyi vajda előtt Vancsoki Kendét, hogy 1493 körül, még apjuk életében, néhány társával együtt, titokban belopózott a toronyba, és elvitt 3000 forint készpénzt, 400 forint értékű gyöngyöt és ezüstholmit (Kiss Gábor után).

– 1519-ben már várnak nevezik Kendeffy Mihály és László birtokaként (Kiss Gábor, Téglás Gábor után).

Szinte Gábor furcsálja, hogy ezen okmányokban Kolcvár neve nem fordul elő; csupán egy XVI. század közepéről keltezett tanúkihallgatási jegyzőkönyv említi e nevet. Ebből kitűnik, hogy a „a szanaszét kóborló és mindenfeldlűl ellenség elől Kolcvárban kerestek menedéket”.

Egyik Kendeffy 1648. évi naplójában fordul még elő Kolcvár neve, mint védőhely, hova szintén az ellenség elől menekültek: „Érett búzakalásszal megrakott viruló mezőn át menekültek a várba s mikor az ellenség elvonulta után innen lejöttek, puszta és letarolt volt minden”.

Szerinte az a tény, hogy a Hunyadiak alatt keltezett családi okmányok nem említik a várat, de a hátszegi őrtornyon többször felhozzák, arra enged következtetni, hogy Kolcvár még nem volt készen. Hunyadi János és Mátyás király alatt „az okmányok elég erős védelmet jelentettek a család számára. Ezek sírba szállta után, azonban felbomlott a törvény és rend, s a családnak magának kellett gondoskodni egy védőhelyről, hova javaikkal meneküljenek a rablók és fosztogatók elől. A boldogasszonyfalvi és malomvízi erődített várkastélyok nem voltak elég erősek a család vagyonának és életének biztosítására, sem a kül-, sem a belső ellenség ellen. Szapolyai öldöklő százada, s a török-tatár dúlások idejében egy menedékhelyre volt szükség, valamely félreeső helyen, hol a természet is segítségére jön az emberi kéznek, s így épült fel Kolcvár.” Szerinte ez egy „ments-hely volt, hová csak szükségből menekültek, de állandóan ott nem laktak; legfennebb csekély számú őrizet az urasági cselédekből” – véli Szinte Gábor.

Téglás Gábor és Octavian Floca Kolc várát a Kis-Sebes völgyéből a Retyezát felé vezető hegyi ösvény kulcsának, kulcsvárnak tartották. Ez az út a Hátszegi-medencéből a Retyezáton át, a Zsil-völgyi Nagymezőre (Câmpu lui Neag-ra) vezetett, és szerintük ennek az útnak a védelmére építették. „Valódi kulcsa vala a Retyezáthoz vezető hegyi ösvénynek, mely déli folytatását a Román-Zsilra, a régi Nagymezőhöz s azon át Romániába

nyerte” – írja Téglás Gábor. A Kendeffyek Malomvíz-uradalma ugyanis, a Retyezáton keresztül a Zsílig terjedt.

A Kendeffy-család nemcsak Hunyadi harcaiban szerzett elévülhetetlen érdemeket, de a határ menti lakosság és az országhatár védelmében is jelentős szerepet játszott. Malomvíz-vár a török becsapások idején nemegyszer szolgált a Hátszeg vidékieknek menhelyül. Így 1648-ban, amikor a nagy tatárpusztítás egész Hátszeg vidékét hamuvá égette; de 1738-ban is, amikor Lobkovitz lovag a Vaskapu-hágónál őrködött, a portyázó törökök azonban a Retyezát havasán át lopakodtak be a Hátszegi-medencébe.

Tudnunk kell, hogy 1869-ig, a vasútvonal megnyitásáig, századokon át, Vulkán volt a Zsil-völgye legjelentősebb pontja: a csak lovakkal járható Vulkánhágót, már a rómaiak előtt is sűrűn használták a hadakozó felek, s megyénket, a török is sokszor lepte itt meg. Mátyás király egyik oklevelében megörökítette malomvízi Kendeffy Miklósnak Hunyadi János vitézének érdemeit, aki 1455 körül, a behatoló törökökkel szembeszállva, élete feláldozásával védelmezte ezt az ősi hadászati és közlekedési útvonalat; itt esett el az akkorri országhatár, a Vulkánhavas védelmében.

1660 júniusában, amikor a szultán elhatározta Nagyvárad elfoglalását, a sereggel Evlia Cselebi is elindult, hogy részt vegyen az ostromban és leírja, amit útja során tapasztal. Evlia Cselebi 1661 júliusában Kolcvár falai között járt*. „Én társaimmal Hátszeg mezejéről keletre, a félórányira eső Kolcsvárába mentem a foglyok átadása végett. E vár a Kolcsvár hegység völgyében, a Kolcsvár folyó partján, magas szíklára épült, égig erő, ötszög alakú erős vár. Hátszeg síkjára néző egy kapuja van, több tornyú szép vár. Környező magaslata sok van, de minden oldala olyan meredek, hogy megközelíthetetlen. A környező hegyek hátulsó része, és keleti oldala Oláhország... E vár kapitánya ajándékokkal a szerdához ment. Összes foglyainkat tehát a vár terén jegyzékkel áadtuk...”.

A vár és uradalma a későbbiekben is a Kendeffy-család birtoka volt, s minden ellenvélemény ellenére még a XVII. század végén is lakták. Az erősségekben még 1671-ben is őrség tartózkodott (Kiss Gábor szerint).

E sziklamagaslatra emelt várfalak egy rég letűnt korba vezetik a láto-

* 1661. július 15-én, 121 fogoly átadása végett, Seyahatname c. munkájában leírást közöl a várrol (Kolcvár eddig ismert legrégebbi leírása).

gatót. Építői kemény emberek voltak, akárcsak az idő vasfogával dacoló várfalak. A „pogánnyal” szemben karddal védelmezték a „kereszt honát”, és vérükkel öntözték Hunyadnak földjét. E harcos nemzedék eltűnt a történelem színpadáról, emléküket már csak elsárgult pergamenlapok, és a büszke vár égnek meredő falai hirdetik. „Sasok birodalma ez, de tisztább ott a lég, és közelebb van az ég” – jelentette ki Orbán Balázs, amikor a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társaság rendezésében tett kirándulás keretében meglátogatta a Kendeffyék malomvízi várát.

A malomvízi Kendeffy-vár – Cetatea Cândeștilor (Kolcvár - Cetatea de Colț - comuna Râu de Mori, satul Suseni) jelenleg az állam tulajdonában van, és a Művelődés- és Vallásügyi Minisztérium Történelmi Műemlékek Országos Intézetének, 2004-ben összeállított történelmi műemlékek című jegyzékében 465 sorszámnál LMI 2004-HD-II-a-A-03458 kóddal, hivatalosan történelmi műemléknek van beiktatva.

Forrásmunkák

1. Benkő József: Hunyad megyéről – Transilvania Specialis 1780-ból. Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat XII. Évf. 1901.
2. Floca Octavian: Regiunea Hunedoara. Muzeul Reg. Hunedoara Întrepr. de industrie locală - Secția Poligrafică Deva, 1957.
3. Floca Octavian: Ghidul județului Hunedoara. Muzeul județean Hunedoara. Întrepr. Poligrafică Cluj, 1969.
4. Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok - Panoráma.
5. Kőváry László: Erdély régiségei és történelmi emlékei. Horizont Kiadó, Budapest, 1997.
6. Schreiber István: Déva vára. Corvin Kiadó Déva, 2005. Dévai EMKE-füzetek 1.
7. Szinte Gábor: Kolcsvár. Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat VII. Évf. 69-79.

Várkastély a Kárpátokban

Helyszínek a regényben és a terepen

Az UNESCO Jules Verne Évnek nyilvánította a 2005-ös esztendőt, elindított egy nagyméretű emlékprogramot, melyet a nagy francia regényíró halálának 100. évfordulójára, a földgömb szinte minden országában meg is rendeztek. A világméretű kulturális programba országunk is bekapcsolódott, számos rendezvényt tartottak Romániában, és aktívan bekapcsolódott a román közszolgálati televízió is. Megyénkben különösképpen Malomvíz (Râu de Mori) közönsége tanúsított rendkívüli érdeklődést az akció iránt, mivelhogy a közhiedelem szerint, a Várkastély a Kárpátokban (*Le Château des Carpathes*) című regényének helyszínét Jules Verne Kolcvárról alakította. O. Nica és I. Hobana írók (ez utóbbit Jules Verne-szakértőnek tartják), véleménynyilvánítása csak megerősítette a közhiedelmet. Ezt a véleményt aztán felkapta, és napjainkig folyamatosan felfokozta a kereskedelmi haszonra törekvő turisztikai propaganda.

A kérdés tisztázása érdekes feladatnak tűnik, mivelhogy Jules Verne sohasem járt Erdélyben, és saját bevallása szerint Erdélyről, az erdélyi várakról, Erdély népeiről stb. főleg Joseph Marie de Gerardo báró (1772-1842), Elisée Reclus francia földrajztudós (1830-1905), más Erdélyt járó utazók leírásainból és magánlevelezésein keresztül szerzett ismereteket (többek között az iszkronyi kastély urának leányától, Maderspach Anna Margittól kapott levelekből is).

A kérdésre választ keresve **mindenekelőtt a regénybeli várkastély, író általi, térbeli elhelyezését Kolcvár tényleges földrajzi fekvésével kell összehasonlítanunk.**

Kolcvár tudvalevőleg Malomvíz (Râu de Mori) Malomvíztorok (Suseni) nevű határában, a havasi szoros egyik szűk völgyének bejáratánál található, ahol egy meredek, 720 méter magas sziklaszirtre építették. Malomvíz Hátszeg vidékének déli részén, a Retyezát északi lábánál fekszik.

Jules Verne regénybeli ódon várkastélya pedig, a könyv I. fejezetéből

vett idézet szerint, „a Vulkán-szoros egy elszigetelt magaslatán, az Orgal (?) nevű fennsík felső részén áll”. Regényének II. fejezetében pedig azt írja, hogy „a várkastély bemohosodott és mindenféle folyondárral benőtt szürkés elővédműve, a szorostól mintegy nyolc- vagy kilencszáz lábnyira” található, majd arrébb leírja, hogy mi látható az őrtorony tetejéről „a hegyek végső határáig”: „Elöl a Vulkán-szoros, a vidék egyetlen közlekedési útja, szeszélyes kanyarulatban húzódik tova. A két Zsil-völgyén túl Livazény, Lónya, Petrozsény és Petrilla községek csoportosulnak csupa olyan aknanyílás körül, amelyek gazdag széntelepekhez vezetnek. Még hátrább egymás fölé torlódnak az alant erdős, középen zöld pázsittal benőtt és fenn kopár sziklabércek, amelyek közül a Retyezát 2946 (?) és a Páring 2414 (?) méter magasságban emelkedik ki. Végre a Hátszeg völgyén át, a Maroson túl, ködös távolban túnnek elő Közép-Erdély havasainak körönalai.” Itt meg kell jegyeznünk, hogy a Vulkán-hágó közelében a Gorgan (Orgal?) hegyről, nagyvonalakban egy hasonló kép látható. Kolcvártól azonban, a közbeeső Retyezát miatt, nem lehet a Zsil-völgyébe látni.

Ami a Vulkán-hágót illeti, már a rómaiak előtti és alatti időkben is történelmi jelentőségű átjáró volt. A török-tatár hadak is gyakran itt hatoltak be megyénk területére, de Vitéz Mihály serege is erre jött át a Kárpáton. Egyes feltételezések szerint hajdanán valószínűleg erődítmények védték ezt az átjárót. Dr. Sólyom-Fekete Ferenc a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat IV. kötetében (1888) kifejti abbeli véleményét, hogy a II. Ulászló király által, 1493. január 8-án Kendeffy Mihálynak „a Magyar- és Oláh-Syl folyó mentén adományozott Murisóvár és Kaprisóvár területek nevei a vár szó jelentőségénél fogva, bizonnyal lakott helyekre vonatkozhattak, és honvédelmi jelentőséggel bírhattak”. De megjegyzi azt is, hogy „jellemző mindegyiknél az „ő” régi jelzőnek előfordulása”, mit szerinte nagy valószínűsséggel a magyarok adtak, ezáltal akarván feltüntetni azt, hogy azon minden bizonnyal védelmi célból készült (szerinte avarszláv) földhányásokat és így erődített, vagyis várhelyeket már ott találták.” Ezek szerinte „a Vulkán-szoros két oldalán feküdtek következtetve abból, hogy a helyi román lakosság „ott két patakocskára ruházta át az eltorzított „Marisora” és „Kaprisoara” nevet, ugyanis a feltételezett erődítmények elpusztultak, és csak mint lakatlanná lett pusztta földterületek elnevezése-

ként maradtak meg". A Vulkán-hágón és közelében egy esetleges várkastélynak azonban semmi nyoma nincs. A fent említett helyen csak az egykor magyar határvédelem, 1918-ban lerombolt őrháza állott.

Jules Verne regénybeli várkastélyának térbeli elhelyezése tehát nem egyezik Kolcvár földrajzi fekvésével, de a regényben szerepeltetett várkastélyt sem lehet (Jules Verne) leírása alapján Kolc váraval azonosítani.

Milyen volt Jules Verne elképzelt várkastélya?

Nyissuk ki a könyvet! A II. fejezetben azt írja, hogy „... bemohosodott és mindenféle folyondárral benőtt szürkés elővédműve, a fennsík felszínéhez alkalmazkodva, mintegy négy- vagy ötszáz Öl hosszú lehetett; a védfal minden két végén egy-egy sarokbástya, amelyek közül a jobboldalon, ahol a híres bükkfa is állt, egy hegyes tetejű kis őrház is látszott; balról néhány támasztópillérrel ellátott szögletes falat látunk, amelyről egy kápolna tornya emelkedett; e torony repedt harangját az erős szél meg is szokta kongatni a vidékbeli nép nagy rémületére; végre középen, a falkoronával ellátott nehézkes, tömör őrtornyot látjuk, három sorban egymás felett nyíló és ólmozott üvegű ablakaival; az első emeleten körülfutó tornácával...”. Az V. fejezetből pedig megtudjuk, hogy „a falkoronával ellátott bástyát mély várárok kerítette be körös-körül” és hogy „a várárok egyetlen felvonóhídja elzárta a faragott kövekkel boltozott bejárást”; a VI. fejezetből, hogy a falakon „a mellvédek ötven lábnyi magasan voltak a várárok felett”; a XI. fejezetből kitűnik, hogy „az északi oldalról lehetetlen bejutni a várudvarba, mert ott nemcsak hogy kapu nincs, hanem a bástya is az egyenetlen talajhoz alkalmazkodván, sokkal magasabb, mint egyébütt.”

A regénybeli várkastély Kolcvárral való összehasonlításából eredő közös vonásokat tekintetbe véve, rájövünk arra, hogy ezek általában minden valamirevaló feudális várra ráillenek; Kolcvár kerülete azonban távolról sem 800-1000 méter, ahogyan Jules Verne az Orgal (?) fennsík váraval kapcsolatosan ezt leírja. Ha összehasonlítjuk Jules Verne várkastélyát Kolcvár alaprajzával és részletes leírásával (lásd a 17-21. oldalt), a különbség nyilvánvalóvá válik. Jules Verne várkastélya Kolc váraval nem azonosítható. A közhiedelem kialakulása nagymértékben annak tulajdonítható, hogy a könyv egyes kiadásaiban, több ízben Kolc várát ábrázolták a kiadók.

Sebastian Stanca azonosítási kísérlete, aki a regény várkastélyát a Zsil-

völgyébe igyekezett lokalizálni, szintén nem vált be. A Román Akadémia által 1933-ban díjazott *Monografia istorică a văii Jiului* című munkájában Jules Verne várkastélyát a Boli várral akarta azonosítani, amelyről azonban később kiderült, hogy az nem feudális, hanem dák vár.

Nem lehet azonosítani a Jules Verne által leírt és a regénybeli várkastély alatt fekvő Werst falucskát sem, a Kolcvár alatti Malomvíz faluval. A könyv III. fejezetében ugyanis azt olvassuk, hogy Werst „maga a falu, egyetlen utcából áll, mely hirtelen meredeksége miatt fel- és lefelé egyaránt nehezen járható”. A könyv IV. fejezetében pedig azt írja a szerző, hogy „a Mátyás király vendéglő – ez volt a neve, a bíró házával átellenben, a Werst falu főutcájától végigszelt terasz egyik szögletén állott.” Ezen idézetekkel kapcsolatban meg kell jegyezzük, hogy Malomvíz utcái nem meredekek, a falu szélén nincs terasz, és senki nem tud egy valamikori Mátyás király vendéglőről. A Huszár Imre 1972-ben kiadott magyar nyelvű fordításában szerepeltetett Macesd falucska nevet, Victor Onișor 1897-ben megjelentetett román nyelvű fordítása alapján vezették be, Macesdra kerestelve át az eredeti francia nyelvű szövegben Werstnek nevezett falucska nevét. V. Colin román nyelvű fordításában pedig Vereşinek nevezik.

Ami a Macesd elnevezés bevezetését illeti, a valóságban a Kőaljaohábanál (Ohaba de sub Piatră) a Sztrigye ömlő sebes vizű Macesd-patak mentén fekvő Felsőszálláspatak (Sălașu de Sus) községhez tartozó három kis falucska – Macesd (most Zăvoi), Paros és Pestera neveinek egyike. Érdekes megtudnunk, ami az okmányokból kitűnik, hogy a XV-XVI. században a Hátszegi-medencének román, nemes birtokosai és jobbágyai pásztorkodási célból, foglalásokat tettek a Zsil-völgyében. Az ekként elfoglalt és használatba vett területek aztán román elnevezéseket kaptak. A Hátszegi medencében levő falvak egyenként küldtek rajokat a hegyen át a Zsil-völgyébe, ahol ha szemügyre vesszük a település- és helységneveket, világossá válik a benépesülés mikéntje. A Hátszeg-vidéki Petrosz küldi a petrozsenyieket, ami románul azt jelenti, hogy „petrósziak”. Így aztán Parosból Parosény, Macesdből Macestény, Livadiából Livazény, Urikból (a magyar Örökből az örökiek) Urikány, Borbátvízből Barbatény, Valea Lupuluiból (a magyar Farkaslakából Zsilfarkaslaka) Lupény stb. Zsil-völgyi helységnevek alakultak ki (Dr. Sólyom-Fekete Ferenc szerint).

A Zsil-völgyébe települt macesdiek annak idején valóban a Vulkán-hágó környékén helyezkedtek el. A településnek azonban nyoma sincs már. Dr. Floca Octavian megjegyzi, hogy a Zsil-völgyében így létrejött Parosény és Macestény elnevezésű két települést manapság Vulkán városa bekebelezte, és magába foglalta.

Mindezek után a regény helyszíneivel kapcsolatosan csak annyit szögezhetünk le, hogy a cselekmény valahol Erdélyben, megyénk déli részén játszódik le, ahol a szerző sohasem járt, és ez magyarázza tárgyi tévedéseit. A Várkastély a Kárpátokban tulajdonképpen egy találmányról szól, melynek segítségével Gortz bárónak sikerült terrorizálni a falu babonás népét, és az esemény körüli bonyodalmakról. Ez a lényeg. A regény cselekménye, akárcsak a várkastély maga fantáziaszüleménye, és nem függ össze Kolcvár történelmi múltjával sem.

Jules Verne 184 évvel ezelőtt (1823. február 8-án) született, és 102 évvel ezelőtt (1905. március 24-én) halt meg. Regényét, akárcsak egész munkáságát kifogyhatatlan fantáziája jellemzi. A népszerűen leírt és többnyire előre meglátott technikai csodáknak megálmودójaként tartják számon. A technikai csodák megalkotói még meg sem születtek, amikor az író örök álomra hunyt le szemét. A Várkastély a Kárpátokban is egy ilyen előre meglátott és megálmódott tudományos – technikai csodáról írt regény. A tudományos fantasztikus irodalmat kedvelő, fantáziadús közönség soraiban egyesek az itt leírt tudományos – technikai regénybeli csodában a mikrofon, fonográf, telefonvonal, mozi, a televízió, sőt a holografikus – s a ködbeni lézeres vetítésnek is embrionális előrelátását látják.

A regény olvasóinak figyelmét fel kell hívnunk azonban arra a tényre, hogy Jules Verne francia nyelven írt könyvében (az elírásokat és egy-két félreérte nevet kivéve), a helységnéveket magyarul és magyar helyesírással írta, ugyanis a korabeli térképeken így voltak jelölve, és A. de Gerardo báró, de Elisee Reclus is így használta. Egyes román fordítók szerint azonban, bizonyos helység- és személynevek német (Frik, Koltz, Deck, Gortz, Franz) illetve magyar (Patak, Telek) léggörre utalnak, ők pedig a könyvnek román színezetet akartak adni. Emiatt Victor Onișor több esetben nagyon eltávolodott az eredeti szövegtől, román neveket vezetett be (Bucur, Matesti, Stan, Petrică, Emil, Costache), Vladimir Colin pedig román helyes-

írással átírta és románosította a neveket. Ahol a fordítók nem találtak a Jules Verne által használt nevekre, helynevekre megfelelőbbet, úgy hagyták őket (Orgal, Hermod, Niad).

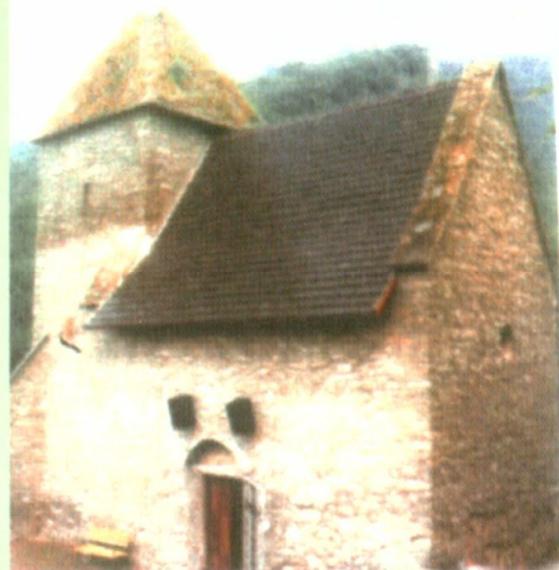
Ezekre a fordítások körüli problémákra, maga I. Hobana is felfigyelt:

A Jules Verne által használt nevek	A román nyelvű fordításokban használt személy- és helységnevek				
	V. Onișor 1897	Ziarul călătoriilor 1897 (ismeretlen fordító)	Ion Pas 1923	V. Colin 1967	Megjegyzés
Frik	Bucur	Fric, Frik	Fric	Frig	pásztorember
Werst	Mătești	Werst	Werst	Verești	az állítólagos falu neve
Orgall	Orgal	Organ	Orgal	Orgal	helynév, elírás
Koltz	Colțu	Colț	Colț	Colț	A falu bírója
Nic Deck	Niță Stan	Nick Deck, Nicu Dec	Nic Dec	Nicu Deac	erdőkerülő
Miriota	Măriuța	Măriuța	Miorița	Miorița	Koltz bíró leánya
Rodolphe de Gortz	Radu de Gorț	Radu Gorț	Radu Gorj	Radu Gorj	A várkastély ura
Hermod	Petrică	Hermod	Hermod	Hermod	iskolamester
Patak	Părăian	Patak, Patac	Patac	Pățac	orvos
Nyad	Niad	Niad	Nyad	Niada	helynév, elírás
Franz de Telek	Emil Telesco	Francisc de Telec	Franz Telec	Frâncu Slătineanu	gróf
Rotzko	Costache	Roțca	Roșca	Roșca	a gróf hajdúja

A Huszár Imrének, 1972-ben az Előre Kiskönyvtár sorozatban megjelent magyar fordításában, az erdélyi személy- és helységneveket, amelyeket Jules Verne félreérte vagy elírt, változatlanul közlik, vagy megkíséreltek korrigálni őket, tekintetbe véve Vladimir Colinnak, a könyv román fordítójának feltételezéseit is.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a bukaresti 4-es számú Filmházban Stere Gulea rendezésében gyártott Várkastély a Kárpátokban (*Castelul din Carpați*) c. játékfilm, melyet annak idején a Romániafilm többszörösen, most 2007. április 5-én pedig a B1-TV csatorna újra bemutatott, úgyszintén eltávolodott Jules Verne eredeti szövegétől és az eddigi regényfordítók minden szövegátdolgozását túlhaladva, teljesen új megvilágításba helyezte a főhősnek, Frâncu Slătineanunak átkeresztelt, regénybeli Franz de Teleknek szerepét. Az állítólag Jules Verne regényéből ihletett játékfilm fő téma így aztán a Habsburg uralom alatt élő erdélyi románok jogaiért és egyenjogúságáért folytatott küzdelem lett, ahol a tudományos-technikai felfedezésekkel a titkosrendőrség is értesült, lehallgatta és megfigyelés alatt tartotta gyanúsítottjait; a fogadós pedig besúgó, a csendőrséggel kollaborált stb., ami nem is tűnik rendkívüli eseménynek, ha meggondoljuk, hogy a film annak idején a szebeni és iași-i párt- és állami szervek támogatásával készült.

A nyomdai munkálatokat a dévai
GRAPHO TIPEX kft. végezte
Igazgató: Farkas László

*A templomerőd restaurálás előtt és után
László Gergely fényképfelvételei*

*A Kendeffy-család XIV. századi temploma, Kolc vára tövében;
a 720 m magas sziklaszirt tetején fehér pontként villog
a Kendeffyelek ősi vára (2006)*

Kolcvár. Az idő vasfogával dacoló várfalak (2006)
László Gergely fényképfelvételei

ISBN 978 973 622 358 7

9789736223587